

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги
Кыргыз билим берүү академиясы

К.К. Джунушалиева

**Мектепте
Кыргыз Республикасынын
географиясын окутуу
(8-9-класс)**

Бишкек – 2012

УДК 372.8
ББК 74.264.3
Д 42

Рецензиялаган – *Сатышева Э.С.* –
Бишкек шаардык билими берүү департаментинин
башкы адиси.

Джунушалиева К.К.

Д 42 «Мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутуу»
(8-9 класс).– Б.: Аль Салам, 2012. – 44 б.
ISBN 978-9967-448-87-2

Сунушталып жаткан методикалык колдонмо, мектепте 8-9 класстын. Кыргыз Республикасынын географиясынын окуп үйрөнүүнүн максаты, милдеттери менен тааныштырып, аны окуу процессинде ишке ашыруунун кээ бир методу, формаларынын ыкмалары жөнүндө маалымат берет.

Д 4306011000-12

УДК 372.8
ББК 74.264.3

ISBN 978-9967-448-87-2

©Джунушалиева К.К., 2012

This teacher's manual was published with the financial support of the Government of The United States of America

Окуу колдонмо Америка Кошмо Штаттарынын Өкмөтү тарабынан каржыланды

Киришүү

Азыркы мезгилде коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр билим берүү системасына, анын ичинен окуу процессине жаңы талаптарды коюуда. Ал талаптар окуу процессинин деңгээли өсүп келе жаткан жаш муундардын кызыкчылыгын, өзгөчөлүгүн, жөндөмдүүлүгүн, изденүүчүлүк көндүмдөрүн эске алган жана кызыгуусун активдештире тургандай болуу зарылдыгы келип чыгат. Жогоруда белгиленген талаптарга шайкеш келген окуу процессин уюштурууда көптөгөн факторлор таасир берээри баарыбызга белгилүү. Факторлордун негизгилери мугалимдин кесиптик чеберчилиги, окуу предметинин окуу-методикалык куралдар менен камсыз болушу, окуу процессинин уюштуруу деңгээли ж.б. болуп эсептелет жана алар бири-бири менен тыгыз байланышта болгондугунан эстен чыгарбашыбыз керек. Демек, мугалимдин окуу процессин талаптагыдай уюштуруу үчүн зарыл болгон окуу-методикалык куралдар менен камсыз болушу маанилүү. Бирок, азыркы учурда жалпы билим берүүчү мектептердин (өзгөчө кыргыз тилиндеги) мугалимдери үчүн иштелип чыккан окуу-методикалык куралдары жокко эсе. Анын ичинде Кыргыз Республикасынын география курсун окутуунун методикасы да кирет.

Ушундай жагдайды эске алуу менен бирге жана мугалимдерге методикалык колдоо көрсөтүү катарында колунуздардагы методикалык куралды сунуштоону чечтик. Бул мугалимдер үчүн түзүлгөн методикалык курал, мектепте 8-9-класстын Кыргыз Республикасынын географиясын окутуу маселелерине багытталган. Сиздерге сунушталып жаткан методикалык куралы, мектепте 8-9-класста окутулуучу Кыргыз Республикасынын географиясын окуп-үйрөнүүнүн максаты, милдеттери менен тааныштырып, аны окуу процессинде ишке ашыруунун кээ бир метод, формаларынын ыкмалары жөнүндө маалымат берет.

Окуу - методикалык куралы төмөндөгүдөй эки бөлүктөн турат:

Биринчи бөлүгү Кыргыз Республикасынын географиясынын максаттары, милдеттери жана аны окутуу боюнча жалпы методикалык көрсөтмөлөр берилет, экинчи бөлүгү класстан тышкаркы иштерди уюштуруу боюнча методикалык көрсөтмөлөргө багытталган.

I-бөлүм. Курстун максаттары, милдеттери жана ага жалпы методикалык көрсөтмөлөр

Мектепте 8-9-класста окуп-үйрөнүлүүчү Кыргыз Республикасынын географиясы мектептин окуучуларына физикалык-географиялык билимдерди окутуунун жыйынтыктоочу курсу болуп эсептелет. Мектептин башталгыч классында окутулуучу “Мекен таануу”, 6-7-класстардагы физикалык география “Материктердин жана океандардын география курстарында калыптанган географиялык билимдер, билгичтиктерге, көндүмдөргө таянып, Кыргыз Республикасынын географиялык абалы, жаратылышы, анын аймактык өзгөчөлүктөрү жана физикалык географиялык шарттарынын, ресурстарынын айырмачылыгынын себептери, көп түрдүүлүгү жөнүндө билим, билгичтиктери, көндүмдөрүн калыптандырат.

Курстун негизин жаратылыш компоненттеринин жана физикалык географиялык түшүнүктөр менен закон ченемдүүлүктөрдүн системасы түзөт. Окутуунун илимий деңгээлин жогорулатуу, окуучулардын дүйнөгө болгон географиялык сүрөттөлүшүн калыптандыруу менен тыгыз байланышкан. Атап айтканда, географиялык кубулуштардын өз ара байланыштуулугун жана шартташуучулугун, жаратылыш компоненттеринин өнүгүшүнүн, өзгөрүүлөрүнүн үзгүлтүксүздүгүн көрсөтүү үчүн көп мүмкүнчүлүктөр бар.

Себеп-натыйжа байланыштарды ачып көрсөтүү жаратылыштагы бардык нерселер өз ара байланышта экендигин, эгерде аларды бири-биринен ажыратып карай турган болсо климаты, рельефти жалпысынан жаратылыштык-аймактык провинцияларды түшүнүү мүмкүн эместигин, жаратылыштагы болуп жаткан кубулуш, процесстер белгилүү мыйзам ченемдүүлүктөрдү билүү адам баласынын жашоосуна жаратылыш шарттарын өз ишмердүүлүгүнө пайдаланууга мүмкүндүк берерин окуучуларга далилдемекчи. Окуучуларды себеп-натыйжа байланыштарды аныктай билүүгө үйрөтүү-алардын дүйнөгө, айлана-чөйрөгө, адамдарга, өзүнө көз карашын калыптандыруу үчүн зарыл шарт болуп эсептелет.

Курс жаратылыштын жана коомдун өз ара бири-бирине таасир этүү маселелерин кароого да мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу адам баласынын турмушундагы жаратылыш шарттарынын маанисин ачып көрсөтүү, адамдын чарбачылык иштеринин жара-

тылышка тийгизген оң жана терс таасирин, ал иштердин социалдык шарттарга жараша болоорун көрсөтүү жана окуучуларды жаратылышты коргоо зарылчылдыгын түшүнүүгө алып келүү милдети коюлат.

Азыркы учурда стандарттар, окуу программалары өзгөртүлүп кайрадан тузулүүдө. Мындай өзгөртүүлөр төмөндөгүлөрдү камтыйт:

- география предметинин ар бир курсунун мазмунунда окутуунун практикалык багытынын басымдуулук кылышы;
- географиялык окуу материалын окуп-үйрөнүүдө жергиликтүү материалдар менен салыштырып, конкреттүү мисалдардын негизинде окуучуларга жеткирүү;
- жаратылыштын жана коомдун өнүгүү процесстеринде тарыхый-географиялык билимдердин чагылдырылышы;
- “жаратылыш-адам-коом” системасындагы байланыштардын олуттуу басым жасоо менен каралышы ж.б.

Курсту окуу процессинде окуутунун традициялык методикасы менен бирдикте эле окутуунун жаңы формаларын жана ыкмаларын айкалыштырып окутуу окуучулардын ой-жүгүртүү процесстерин активдештирип, алган билимдерин барк-баасын жогорулатат жана анын баалуулук экендигине ынандырат. Алар проблемалык, модулдук, лекция-семинардык, белги-моделдик окутуу ж.б. болушу мүмкүн. Жогорудагы жана башка окуу процессинде колдонулуп жаткан педагогикалык технологиялар, инсанга багыттап окутуунун негизги жоболорун ишке ашырат жана окутуунун мүнөзү окуучунун кызыкчылыгына, пайдасына иштейт. Сабактын ар бир формалары жана ыкмалары окуучулардын билгичтиктеринин, көндүмдөрүнүн калыптаныш максатын көздөш керек. Анткени көпчүлүк учурларда теориялык билимдер окуучунун кийинки жашоосуна кереги жоктой сезилип калып жатпайбы. Ошондуктан окуучуларга берилүүчү тапшырмалар окуучулардын чыгармачылыгын өстүрүүчү долбоорлоо, моделдештирүү алдына алып айтууга карата түзүлүшү зарыл. Демек, окуу процесси окуучуларда картографиялык көндүмдөрдү калыптандыруучу атайын сабактарды уюуштуруу географиялык ченөөлөргө, сүрөттөп жазууга, аныктоого, себеп-натыйжа закон ченемдүүлүктөрдү түшүндүрүп берүүгө багытталып уюштурулушу зарыл.

1.1. Кыргыз Республикасынын география курсунун мектеп географиясындагы орду

Мектепте география окуу предметин окутуу Билим берүүнүн Мамлекеттик стандартынын негизинде мазмуну аныкталып, окуу процессинде ишке ашырылат.

Бул документе мектептеги негизги, жогорку тепкичтерде географияны окутуунун максаты берилген. Ал максаттар:

- жаратылыштын, калктын жана чарбанын өзгөчөлүктөрү, алардын бири-бири менен болгон байланыштар жөнүндө, өзгөрүп турган дүйнө, айлана-чөйрө жана аны сактоо жөнүндө географиялык билимдердин системасын өздөштүрүү;

- геоэкологиялык, социалдык-экономикалык процесстер жана кубулуштарды түшүндүрүү, баа берүү үчүн географиялык билимдерди жашоодо колдонуу билгичтиктерине ээ болуу;

- коомдун жана жаратылыштын байланышындагы көйгөйлөрдү окуп-үйрөнүүдө таанып-билүү чыгармачыл жана интеллектуалдык жөндөмдөрүн өнүктүрүү;

- Ата Мекенге, анда жашаган ар кандай улуттагы элдерге сый-урмат көрсөтүүгө жана айлана чөйрөгө ишмердүү-нарктуу мамилеге тарбиялоо;

- кандайдыр бир конкреттүү аймактагы жана айлана чөйрөдөгү коркунучсуз жашоонун деңгээлин аныктоодо, ага баа берүүдө географиялык билимдерин өз алдынча колдонууга үйрөтүү.

География – бул табигый, коомдук жана техникалык илимий билимдердин өзүнө интеграциялаган жалгыз илим. Географиянын изилдөө объектиси – адамды курчап турган материалдык жана руханий байлыктарды камтыган мейкиндик. Ал эми анын предмети «адам – жаратылыш - коом» бирдиктүү толук системадагы географиялык чөйрөнүн бири-бири менен болгон мейкиндик-мезгил тыгыз байланыштарды окуп-үйрөнүү.

Күндөн-күнгө умтулуп өзгөрүлүп жаткан глобалдык процесстердин күчөп турган мезгилинде мектеп географиясынын мазмуну эң биринчи кезекте окуучунун мектепте даярдоо максатына дал келгендей, башкача айтканда окуучунун негизги багыты болгон нарктуу жүрүм-турумун калыптандырууга жана жараандык касиеттеринин калыптанышына багытталышы зарыл. Методикалык

өңүттө алып караганда географиялык билим берүүнүн маңызын «географиялык компетенттүүлүк» деген концептуалдуу түшүнүк түзүшү керек.

Мектепте географияны окутуу төмөндөгү окуучулардын географиялык компетенцияларын калыптандырууга мүмкүнчүлүк түзөт:

- окуу процессинде алган билимдер менен турмуштагы болуп жаткан кубулуштардын ортосундагы байланышты көрүүгө жана аларды пайдаланууга;

- окуу процессинде окуу ишмердүүлүгүн өзүнүн жөндөмүнө карата тандап алууга ;

- башка адамдардын көз караштарын сыйлоого, өзүнүн жекече көз карашын аргументтеп, тастыктап, талдоого;

- жашоо турмуштагы экономикалык, технологиялык контексттердин маанилүүлүгүн аңдоого;

- билимдердин жана маалыматтардын булактарын өз алдынча издеп табууга, пайдаланууга жана сынчыл ой жүгүртүүгө.

Орто мектепти бүтүрүүчүнүн географиялык билимдүүлүгүнүн, компетенттүүлүгүнүн негизги белгилери төмөндөгүлөр болушу керек:

- жаратылыштык, социалдык-экономикалык, техногендик процесстердин жана объектилердин мезгил-мейкиндик биримдигин аңдоосу;

- айлана-чөйрөдөгү реалдуу чындыкта, жаратылышты пайдаланууда экологиялык талаптарга жооп бергидей билим, билгичтиктерди колдонуусу;

- өз алдынча айлана-чөйрөгө баа берүү көндүмдөрүнө ээ болуусу.

Демек, мектеп географиясы табияттын, техногендик процесстерди жана объектерди бир бүтүн ситемада карай турган жалгыз предмет жана анын мазмуну, окутуу процесси «адам-жаратылыш-чарба-айлана-чөйрө» системасында чагылыдырылыш керек деген талапты коёт.

Жогоруда белгиленген жоболор учурда окутуунун маалыматтык моделинен ишмердүүлүккө, эске тутуп калуу мектебинен - ой жүгүртүү, иш аракетке өтүү мүнөзүнө өтүп жатканын тастыктайт. Ал өз кезегинде мектеп географиясына жаңыча мамиле кылуу де-

генди түшүнүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Мына ушул себептен окуу-нормативдик документтери, окуу китептери жаңы багытта оңдолуп, толукталып, түзүлүп чыгууда.

Курстун максаты - окуучуларга өзүнүн Ата мекени Кыргыз Республикасынын жер шарындагы географиялык абалы, анын жаратылышы, чарбасы, калкынын өсүп-өнүгүү багыттары, учурдагы өзгөрүүлөрү жөнүндө элестерин калыптандыруу жана айлана-чөйрөгө болгон эмоционалдык-нарктык мамилелерин калыптандыруу. Курс эки бөлүктөн - физикалык жана экономикалык-социалдык география курсунан турат. Кыргызстандын физикалык география курсунун мазмунун окуп-үйрөнүүдө окуучулар Кыргыз Республикасынын географиялык абалын, рельефин, геологиялык түзүлүшү жана кен байлыктары, климаты, ички суулары, топурак, өсүмдүк жана жаныбарлар дүйнөсү, жаратылыш ресурстары жана аларды коргоо маселелери менен таанышышат. Курсту окуп-үйрөнүү менен бирге физикалык-географиялык билимдер, билгичтиктер, көндүмдөрдүн калыптануусу аяктайт, экономикалык-географиялык жана экологиялык мазмундагы билимдер менен билгичтиктердин негизи түзүлөт.

9-класста Кыргыз Республикасынын социалдык жана экономикалык географиясын окутууда республиканын жаратылыш шарттарына жана ресурстарына экономикалык көз карашта баа берүү, калктын демографиялык көйгөйлөрүн, социалдык багыттагы маселелерди үйрөнүү, чарбасынын өнүгүү процесстерине талдоо берүү күчөтүлгөн. Курстун регионалдык бөлүмдөрүндө экономикалык өнүгүү өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурулуп, азыркы шартта экономикалык-социалдык, саясий кырдаалга баа берүүнү үйрөнүшөт.

1.2. Учурдагы сабакты пландаштыруу

Баарыбызга белгилүү болгондой азыркы учурда окуу процессинде инсанга багыттап окутуу концепциясы популярдуулукка ээ болуп, географияны окутууну башка позицияда кароо менен бирге инсандын психологиялык калыптануу механизмдерин өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк түзөөрүн практика көрсөтүп жатат. Инсанга багытталган сабак бизге белгилүү болгон төмөндөгүдөй бир нече этаптан турат:

а) окуучулардын муктаждыгын, кызыгуусун эсепке алган сабактын максатын аныктоо;

б) сабактын өнүктүрүүчүлүк мүмкүнчүлүгүн ишке ашырууга негиз болуучу окутуунун мазмунун иштеп чыгуу;

в) инсанга багытталуучу окуу процессинин максатына жетүүчү ыкмалардын түрмөгүн пландаштыруу;

г) окуу-тарбия процессинин жүрүшүнө диагностика жана коррекция жүргүзүү.

Инсанга багытталган сабактын максаты биринчи кезекте географияны окуп-үйрөнүүдөгү окуучунун кызыгуусун, муктаждыгын, мотивин чагылдырыш керек. Сабактын максатын аныктоодон мурун «сабактын максаты» жана «сабактын милдеттери» деген түшүнүктөрдү ажыратып түшүнүп алышыбыз керек. Анткени, педагогикалык адабияттарда бул түшүнүктөр көп эле каралып келгенине карабай, мугалимдердин көпчүлүгү синоним катары кабыл алып, сабактын максатын пландаштырууда анын милдеттери менен гана чектелишип жүрүшөт. Мисалы: теманы окуп-үйрөнүү, кандайдыр бир кубулуштар жөнүндө маселерди кароо, окуучуларды тема менен тааныштыруу, билим берүү, мүнөздөмө берүү, көрсөтүү, түшүнүктөрдү киргизүү, түшүндүрүү, факторлорду көрсөтүү ж.б., түшүнүктөрдү калыптандыруу, экологиялык ой-жүгүртүүсүн өстүрүү, таанып-билүү өз алдынчалыгын жана активдүүлүгүн калыптандыруу, атоо, аныктоо ж.б. Сабактын максатын мындай коюу окуучулардын окуп-үйрөнүү процессинен акыркы алынуучу окуу натыйжаларынын бүдөмүк чагылдырылышы жана конкреттүү эмес пландаштырылгандыгын айнегелеп турат жана окуу процессинде мугалимге, окуучуга да натыйжалуу жыйынтыктарды алууга кыйынчылык түзөт. Биз бул жерде сабактын милдетин анын максатын чечүү үчүн жасалган кадамдар деп түшүнүшүбүз керек. Мисалы сабактын максаты окуучулардын климат жөнүндө түшүнүгүн калыптандырууну көздөсө, анда анын милдеттери бир нече кадамдан турушу мүмкүн. Ал кадамдар болжолдуу түрдө төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

1. Абанын абалынын мүнөздөмөлөрү температура, суу буусу, булуттуулук, жаан-чачындар, шамал түшүнүктөрүн кайталоо;
2. Аба ырайы менен климаттын айырмачылыктарын аныктоо;

3. Аба ырайына байкоо жүргүзүү жана анын жыйынтыктарын жалпылоо ж.б.

Сабакты пландаштырууда ага коюлуучу максаттар натыйжага багытталган мүнөздө болушу үчүн азыркы учурда педагогикалык, методикалык адабияттарда сабактын максатын SMART – критерийлери аркылуу коюу бирден бир ыкмалары болуп эсептелинээри жөнүндө белгиленип келүүдө. SMART–критерийлери төмөндөгүдөй параметрлерден турат:

- конкреттүү (Specific)
- Ченелүүчү, өлчөнүүчү (Measurable)
- Жетише аларлык (мүмкүнчүлүк) (Achievable)
- Жыйынтыкка багытталган (Resultoriented)
- Конкреттүү мөөнөт менен катыштыгы (Timed)

Конкреттүү (Specific) критерийи сабактын максаттарын так формулировкаканышын (кыска жана так) жазылышын көздөйт. Эгер бул критерийди эске албасак, анда сабактын аягында пландаштырылгандан башка жыйынтыкка жетишип калышыбыз мүмкүн.

Сабактын максатынын **ченелүүчү, өлчөнүүчү (Measurable)** критерийи сабактын максатынын ченелүүчү параметрлери болбосо, анда жыйынтыкка жетүүнү аныктоо мүмкүн эместегин ырастайт.

Жетише аларлык (мүмкүнчүлүк) (Achievable) максат төмөндөгүдөй белгилерди камтыйт:

- максаттар стимул катары кандайдыр бир милдеттерди аткарып, ошондон улам ийгиликке жетүүнүн эсебинен алдыга жылууга колдонулат;

- сабак учурунда жетише албай турган жана көп күчтөрдү талап кылган максаттарды койбогонго аракет кылыш керек. Анткени көп учурларда ишке ашпай турган максаттарды коюуп алуу көп учурларда стресске алып келиши мүмкүн.

Жыйынтыкка багытталган (Resultoriented) – максаттар жасалган жумуш менен эмес, жыйынтыктан мүнөздөлүшү керек. Ушундан улам натыйжалуулук келип чыгат.

Конкреттүү мөөнөт менен катыштыгы (Timed) – ар бир максат белгилүү мезгилдик ченде аткарылышы керек.

Жогоруда белгиленген SMART – критерийлери инсанга багытталган технологиялардын шартында сабактын максатын

окуучунун позициясынан коюлушуна көмөк көрсөтүп, окуу процессинде окутуунун күтүлүүчү натыйжаларын пландаштырууну камсыз кылат. Мындай шартта сабактын максаты төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

- окуучу «климат» жөнүндө түшүнүктү айтып бере алат;
- «климат» жана «аба ырайы» түшүнүктөрүн ажырата алат;
- климаттын жана аба ырайынын негизги элементтерин санап бере алат.

Ал эми сабактын өнүктүрүүчүлүк максатын аныктоо үчүн, башкача айтканда окуучулардын ой жүгүртүүлөрүн өнүктүрүү максатында Бенджамин Блумдун окуу максаттарынын негизги категорияларынын таксономиясын колдонсок болот. Блум Бенджамин Семюэл Чикаго университетинин профессору биринчилерден болуп педагогикалык таасир этүүлөрдүн жыйынтыктарынын объективдүү көрсөткүчтөр системасын иштеп чыккан. Таанып билүү жана эмоциялык аймактардагы педагогикалык максаттардын (иерархиялык ыраттуулугун) таксономиясын түзгөн. Блум окуучулардын окуу ишмердигине карата психологиялык даярдыгынын анык көрсөткүчтөрүн изилдеген, алардын чөйрө факторлору менен шартталганын эксперименттик жактан далилдеген, даярдыктын таанып-билүү жана эмоциялык мүнөздөмөлөрүн калыптандыруунун аныктоочу мөөнөттөрдү бөлүп көрсөткөн. Ал ой жүгүртүүнү таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй алты деңгээлине ажыраткан:

Баалоо,

синтездөө,

анализдөө,

колдонуу,

түшүнүү,

билүү.

Бул классификациядагы төмөнкү этап «билүү» деп аталат жана ал окуучунун ар кандай маанидеги даяр маалыматты (фактыларды, эрежелерди ж.б.у.с.) жөн эле кайра айтып берүү жөндөмүн билдирет. Андан соң жогоруну көздөй түшүнүү деңгээлине өтөбүз. Бул

деңгээлде окуучу түшүнүктөрдү чечмелөө жөндөмүнө ээ боло баштайт. Үчүнчү деңгээл колдонуу деп аталып, башкача айтканда, үйрөнгөндөрүн жаны кырдаалда колдонуу жөндөмдүүлүгү. Мына ушул үч төмөнкү деңгээлди өткөндөн кийин жогорку анализдөө, синтездөө, баалоо деңгээлдерине өтсөк болот. Демек, биз окуу процессинде ар бир деңгээлди басып өтүшүбүз керек, анткени ар бир кийинки деңгээл калыптанышы үчүн мурунку деңгээлдин өздөштүрүлүшүн талап кылат дагы окуу максаттарына ылайык тапшырма, суроолорду түзүшүбүз керек (табл. 1).

Таблица 1. Деңгээлдердин ар бирин активдештирүүчү суроолордун болжолдуу формасы

Таблица 1

Таанып-билүү жөндөмүнүн деңгээли	Түшүнүктөрдүн аныктамасы. Түйүндүү суроолор	Максатка жетүү
Билүү	Таталдыгы боюнча ар кандай деңгээлдеги материалды эске тутуу жана кайра жаратуу деңгээли (фактылар, түшүнүктөр, эрежелер, өзгөчөлүктөр, белгилер ж.б.у.с.). Түйүндүү суроолор: атап бериңиз..., кайсы жылы..., санап өтүнүз..., формуланы жазыңыз..., ж.б.у.с.	Окуучу терминдерди кайра жаратат, конкреттүү эрежелерди, түшүнүктөрдү, фактыларды ж.б. билет.
Түшүнүү	Материалды өздөштүрүү деңгээли жана аны кайра түзүү, интерпретациялоо жөндөмү. Түйүндүү суроолор: фразаны аяктаңыз..., Сиз эмнени билдиңиз..., эмне үчүн ..., сүйлөмдү кайра түзүңүз..., өз ара байланышты түшүндүрүңүз..., өз сөзүңүз менен айтыңыз..., схеманы (графикти) түшүндүрүңүз..., ж.б.у.с.	Окуучу фактыларды, эрежелерди түшүнөт, схема, графиктерди интерпретациялайт. Мына ушул маалыматтардын негизинде келерки натыйжаларды болжолдуу мүнөздөйт.

Колдонуу	Конкреттүү кырдаалдарда жана жаңы шарттарда эрежелерди, теорияларды, методдорду колдонуу билгичтиги. Түйүндүү суроолор: колдонуу максатын түшүндүрүңүз..., берилген маселени бир канча жол-жоболор аркылуу чыгарыңыз (эң бир рационалдуу жол менен)..., мына ушул кубулушту кайсы теория (эреже) түшүндүрөт..., божомолдоону текшериниз (гипотезалар, тыянактар) ..., эсепти формула менен жазыңыз (ариптик туюнтма аркылуу)	Окуучу мурда алган билимдерге стандарттык шарттарда гана эмес, жаңы шарттарда да кайрылат жана аларды туура колдонот.
Анализдөө	Окуу материалынын айрым бир элементтерин бөлүп көрсөтүү, элементтердин өз ара байланышын жана бул өз ара байланыштын логикасын аныктоо билгичтиги. Түйүндүү суроолор: түзүмү кандай..., классификациялагыла..., натыйжасы эмне..., салыштыргыла..., айырмачылыкты тапкыла..., негизгисин (негизги эмесин) белгилегиле..., ыраттуулукка көз салгыла..., себептерин анализдегиле..., эмнеден баштайбыз..., кантип улантабыз...,	Окуучу бүтүндүктүн бөлүктөрүн жана алардын ортосундагы өз ара байланышты бөлүп көрсөтөт. Ойлоону логикасындагы бөксөлүктөрдү көрөт, фактылар менен натыйжалардын ортосуна чек коёт, маанисин баалайт.
Синтездөө	Элементтерди жаңы бүтүндүккө бириктирүү билгичтиги. Түйүндүү суроолор: жообун тапкыла..., алгоритм сунуштагыла..., альтернативасын тапкыла..., элементтерден түзгүлө..., кантип түшүндүрсө болот..., жыйынтык чыгаргыла..., негизги белгилерди салыштыргыла жана системалаштыргыла..., аныкталган белгилери боюнча түшүндүргүлө..., иш планын түзгүлө...	Окуучу чыгармачыл ишти аткарат, кайсы бир эксперименттин өткөрүү планын сунуштайт, бир нече тармактардагы билимдерди колдонот. Бул жаңы бүтүндүктү түзүү үчүн маалыматты чыгармачылык менен кайрадан иштеп чыгат.

Баалоо	Мугалим тарабынан берилген же окуучу тарабынан иштелип чыккан критерийлердин негизинде материалды өздөштүрүү жана сапатын баалоо билгичтиги. Түйүндүү суроолор: логикага баа бергиле..., критерийлерди бөлүп көрсөткүлө..., жакшы жагын сүрөттөп жазгыла..., жооп береби..., бул жөнүндө кандай ойлойсуңар..., тыянактар канчалык туура...	Окуучу критерийлерди бөлүп көрсөтөт жана аларды колдонот. Критерийлердин көп түрдүүлүгүнө ишенет, алынган тыянактарга дал келүүсүн баалайт, фактылар менен баа берүүчү пикирлердин ортосуна чек коёт.
--------	---	--

Биз төмөндө жогорудагы белгиленген жоболорду тастыктоо катарында бир сабактын планын берүүнү туура таптык.

Жалпы билим берүүчү мектептердин география боюнча окуу программасына ылайык 9-класста окутулуучу «Кыргыз Республикасынын социалдык жана экономикалык географиясы» курсунда Нарын облусунун социалдык-экономикалык географиясына 4 саат каралган. Анын ичинде областтын калкын окуп-үйрөнүүгө 1 саат бөлүштүрүлгөн.

Тема: **«Нарын областынын калкы»**

Максаты:

1. Окуучулар Нарын областынын калкынын саны, жайгашуу өзгөчөлүгү, демографиялык составы жөнүндө түшүнүк алат. Социалдык-сергек жашоо түшүнүгүн билишет.
2. Нарын областынын калкынын демографиялык көйгөйлөрүн республиканын башка областтарынын калкынын демографиялык көйгөйлөрү менен салыштырат, айырмачылыгын табат, өзгөчөлүктөрүн белгилейт, демографиялык өсүү диаграммасын чийип көрсөтөт.
3. Көп түрдүү атластардан, карталардан, интернет булактардан алган маалыматтарды талдап, салыштыра алышат. Географиялык карта, атластар менен иштөө көндүмдөрү калыптанат. Сабактын максатына ылайык анын жүрүшү төмөндөгүдөй этаптардан турушу мүмкүн:

1-этап. Мотивация.

Класста окуучулар менен бирге кайсы социалдык чөйрөнү «жакшы» же «жаман» эсептелээрин жалпы класска суроо менен

кайрылып, мугалим доскага жазат. Жашоо шарты жөнүндө мүнөздөмө берүү үчүн негизги параметрлер: экономикалык шарт, калктын сак-саламаты, билим берүүсү, жашоо шартынын сырткы факторлору, социалдык чөйрөсү, тең укуктуулугу, эс алуусу.

2-этап. Ойлонуу.

Бул этапта окуучулар кичи топтордо жогоруда көрсөтүлгөн параметрлер боюнча талкуу жүргүзүшөт.

Талкуулануучу маселелердин планы:

1-топ – «Экономикалык жакшы жашоо» (областтын калкынын экономикалык жакшы жашоосуна эмнелер таасир берет? Экономикалы-географиялык абалынын өзгөчөлүктөрүн санап беришет, калктын көпчүлүк бөлүгү эмгектенген экономиканын негизги тармагын бөлүп көрсөтүшөт, калктын жайгашуусуна жана айыл чарбасынын өнүгүүсүнө таасир берген рельефтин өзгөчөлүктөрүн белгилешет).

2-топ – «Калктын сак саламаттыгы» (областтын калкынын көпчүлүгү кайсы оору менен ооруйт жана эмне үчүн? Калкты медициналык жактан тейлөө үчүн канча медициналык мекемелер бар, алардын натыйжалуулугу, сапаты кандай?

3-топ – «Билим берүү»: (билим берүү сферасынын абалы, деңгээли, сапаттуулугу, көйгөйлөрү жана келечектеги өсүп-өнүгүүсү).

4-топ – «Жашоо шарты» (сырткы): (турак-жайдын мүнөзү, айлана-чөйрөнүн булганышы, кийим кийүүнүн өзгөчөлүгү, тамактануусу, калктын бош убактысын өткөрүүсү).

5-топ – «Социалдык чөйрө»: (үй-бүлөдөгү мамилелер, коомчулук, кылмышкерлик жана алдын алуу).

6-топ – «Тең укуктуулук»: (эркек, аялдын коомдогу орду, коомдук ар кандай пикирлер).

7-топ – «Эс алуу»: (мүмкүнчүлүгү, жеткиликтүүлүгү, калктын ар кандай тобунун муктаждыктарын канааттандыруу).

3-этап. Рефлексия. Бул этапта ар бир топтун аткарган тапшырмаларынын жыйынтыгы угулуп, суроо, талкуулор менен аяктап, алынган натыйжалар бааланат.

Сабакты пландаштырууда анын максатын окуучунун позициясынан коюу, ага жараша мазмунун, методикасын, каражаттарын тандоо окуу процессинин натыйжалуулукка багытталышын камсыз кылат жана окуучунун компетенттүүлүгүн калыптандырууга өбөлгө түзөт.

1.3. Практикалык сабактарды пландаштыруу

Окуучулардын билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн бышыктоого жана алган билимдерин толук кандуу андоого сабак учурунда убакыт жетишпейт. Ошондуктан окуучуларга берилүүчү практикалык иштер окутуунун коюлган милдеттеринин негизинде методикалык жактан негизделип, мазмуну жагынан системалуу, көлөмү жагынан рационалдуу болууга тийиш. Мисалы, сабактын экскурсия формасы окуучулардын теориялык билимдерин практика жүзүндө бышыктап, жалпылоого чоң түрткү берээри баарыбызга белгилүү. Сабактын бул формасын пландаштырууда окутуунун максатын, милдеттерин, күтүлүүчү натыйжаларын так көрсөтүп, мугалим практикалык иштердин аткаруу алгоритмдерин окуучуларга конкреттүү түшүндүрүп, кандай жыйынтык чыгарып келээри жөнүндө айтуусу зарыл. Экскурсия бир эле табияттын мыйзам ченемдүүлүктөрүн окуп-үйрөнүүгө багытталбастан, өнөр жай ишканаларына өндүрүштүн технологиялык процесстерин, продукциянын даяр болуучу этабын көз менен көрүп түшүнүүсүнө, ал жерлердеги экологиялык маселелердин чечилишине, республиканын экономикасына пайда келтирүү жактарын каралышына багытталышы зарыл. Ошондуктан практикалык сабактардын окуу-тематикалык пландары төмөндөгүдөй үлгүсүн пландаштырылышын сунуш кылабыз:

№	Практикалык сабактын тематикалары	Сааты, мөөнөтү, өтүлүүчү жери	Окуу максаттары, милдеттери	Күтүлүүчү натыйжалар

Ал эми класстагы сабактын планын пландаштырууда окуу максаттарын, милдеттерин, мугалим менен окуучунун ишаракеттерин так көрсөтүп, күтүлүүчү натыйжалардын негизинде пландаштыруу максатка ылайыктуу. Мындай пландаштыруу төмөндөгүдөй схемада болушу мүмкүн:

№	Мугалимдин иш-аракети	Окуучунун иш-аракети	Күтүлүүчү натыйжалар

Сабактын жогорудагыдай өнүгтө пландаштыруулары мугалимге жана окуучуга да окуп-үйрөнүүнүн күтүлүүчү натыйжалары ачык көрүнүп, ал натыйжаларды эки тараптан баалоого да чоң жеңилдиктерди түзөт.

1.4. Курсту окутууда окуучулардын картографиялык көндүмдөрүн калыптандыруу

Мектепте география предметин окутууда окуучулардын картографиялык көндүмдөрүн калыптандыруу окуу программасына ылайык 6-класстын «Физикалык география» курсунда башталып, кийинки класстарда улантылат. Бул класста Жердин планын, анын сүрөттө, аэрофотографиялык жана космостон тартылган сүрөттө айырмачылыктарын, масштабын, шарттуу белгилерин билиши керектиги каралган. Мындан сырткары жердин планындагы абсолюттук, салыштырмалуу бийиктиктерин аныктай алышы, анын түзүүнүн жолдорун билүүгө, жердин анча чоң эмес жерин планшетке көз болжол менен сүрөткө түшүрүү жана ориентация жасоого практикалык иштерде машыгуулары белгиленген.

Ушул эле бөлүмдө географиялык карта жөнүндө төмөндөгүдөй билимдер, билгичтиктер, көндүмдөрдүн калыптанышы белгиленген:

- глобустагы жана географиялык картадагы градусдук тор жөнүндө түшүнүк;
- аларда меридиандар менен параллелдердин түшүрүлүшүндөгү айырмачылыктарды айырмалай алуусу;
- географиялык координаталар - кендик жана узундук боюнча географиялык объектилерди аныктай алуусу;
- жарым шарлардын физикалык картасындагы шарттуу белгилерди жана масштабды окуй алуусу;
- өзү жашаган жердин географиялык координаттары жана анын деңиз деңгээлинен бийиктигин аныктай алуусу;
- карта боюнча тоолор менен түздүктөрдүн ээлеген ордун жана

бийиктиктерин, айрым чокуларды географиялык координаталары менен бийиктиктерин аныктап, контур картага түшүрө алышы.

Ал эми 7-класстын «Материктердин жана океандардын географиясы» курсунда картографиялык көндүмдөргө коюлуучу талаптар татаалданып төмөндөгүдөй белгиленген:

- географиялык объектилердин (материктер, океандар, тоолор, түздүктөр ж.б.) географиялык абалын, бийиктиктерин физикалык карта жана океандардын картасы боюнча көрсөтүүгө жана аныктай билүүгө;

- алардын контур картага түшүрүп аттарын жазууга;

- материкте мамлекеттин ээлеген ордун аныктоого;

- контур картага темада аты аталган мамлекеттердин чек араларын, борборлорун түшүрүү жана алардын географиялык координаталарын аныктоого;

- материктердин жана океандардын жаратылыш комплекстеринин ортосундагы өз ара байланыштарын карта боюнча ачып көрсөтүүгө жана схема түрүндө чагылдыруу белгиленген.

Жогорку 8-9-класстарда окутулуучу «Кыргызстандын география» курсунда окуучулардын тематикалык карталар (климаттык, өсүмдүктөрдүн, жаныбарлардын, экономикалык ж.б.) менен иштөө көндүмдөрү каралган. Тематикалык карталар менен иштөөдө окуучулар Кыргыз Республикасынын табияттынын кубулуштарын, процесстерин экономикалык кубулуштар менен байланыштарын карта боюнча аныктап, комплекстүү географиялык мүнөздөмө берип, себеп-натыйжа мыйзам ченемдүүлүктөрүн ачып көрсөтө алуу көндүмдөрдүн калыптанышы максаты коюлган.

Географиялык карта – жер бетинин кичирейтилип, жалпыланып, математикалык жактан аныкталып тегиздикке түшүрүлгөн сүрөттөлүшү. Анда табигый жана коомдук кубулуштардын жайгашуусу, абалы жана өз ара байланышы, алардын мезгилге жараша өзгөрүшү, өнүгүшү жана орун которуусу чагылдырылат. Ал төмөндөгүдөй түрлөргө бөлүнөт:

- а) ээлеген аймагы боюнча: дүйнөлүк, материктердин, мамлекеттердин;

- б) мазмуну боюнча: жалпы географиялык, тематикалык;

- в) максаты боюнча: илимий-маалыматтык, окуу, туристтик;

- г) масштабы боюнча: ири, орто, кичине.

Географиялык координаталар – кеңдик жана узундук боюнча жер бетиндеги чекиттин ордун аныктоочу чоңдук.

Окуучулардын карта менен иштөө мезгилинде ар бир класста контур карта менен иштөөнүн төмөндөгүдөй алгоритмдери мугалим тараптан окуучуларга төмөндөгүдөй сунуштар берилиши керек:

- Контур картада аткарылуучу иштин аты, анын баш жагына жазылышы керек;

- Гидрографиялык (суу, дарыя көлдөр)аттардан башкасынын бардыгы кара түстөгү калем сап менен басма тамга түрүндө жазылат;

- Тоолордун аттары тоо кыркасынын созулуп жатуу багыттары, ал эми түздүктөр кеңдик багыты боюнча жазылат;

- Гидрографиялык аттардын бардыгы көк калем сап менен, дарыялардын агуу багыты, көлдөр жана деңиздердин аттары узундугу боюнча жазылат;

- Контур карталардагы номенклатуралардын аттарын ташууга болбойт;

- Эгер географиялык объектинин жанына аталышы батпай калса, анда номер коюп, картанын легендасына шарттуу белгилер менен жазылышы талапка ылайык.

Жердин тектоникалык, геологиялык түзүлүшү менен рельефтин бири-биринен көз карандылыгын жана себеп – натыйжа мыйзам ченемдүүлүктөрүн тематикалык физикалык географиялык карталардан окуп-үйрөнүп талдап, өздөрүнүн илимий жыйынтыгын чыгарууга багытталышы зарыл. Ал эми 9-класстагы географиянын экономикалык – социалдык география курсунда жаратылыш шарты, ресурстары экономиканын өнүгүшүнө түздөн-түз таасир берээрин тастыктоого багытталган окуу иштери уюштурулушу зарыл.

Окуучулардын картографиялык көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн окуу процесси окутуунун традициялык усулдары менен бирдикте эле окутуунун жаңы формаларын жана ыкмаларын айкалыштырып, окуучу географиялык атлас-карталар, контур карталардын тематикалык бөлүнүштөрү боюнча камсыз болуп, ар бир окуучу циркуль, линейка, карандаш менен иштей алгыдай шарттар түзүлүшү керек.

1.5. Курсту окутууда долбоорлук ишмердүүлүк технологиясын колдонуу

Д.Дьюи мындан 100 жыл мурда окутууну окуучунун жекече кызыкчылыгын жана максатын эске алуу менен окутуу зарылдыгын сунуштаган. Анын ишин улантуучу У.Х. Килпатрик долбоор методун негиздеген. Технологиянын маңызын окуучу билимдерди өзүнө керектүү зарыл нерсе катары кабыл алып, аны чечиш үчүн конкреттүү максаттарды жана милдеттерди коюп ойлонгон натыйжага жетишүүсүн көздөйт.

Окуу долбоорлорунун классификациясы (Коллингустун варианты)

- оюн долбоорлору
- экскурсия долбоору
- конструкциялык долбоорлор
- оозеки кара сөз долбоорлору

Окуучулардын ишмердүүлүгү боюнча:

- практикалык багыттагы
- изилдөөчү
- маалыматтык
- чыгармачылык
- ролдук

Комплекстүүлүгү боюнча жана контактык мүнөзү боюнча:

- монопроект (бир предметтин чегинде)
- предмет аралык (көп предметтерди камтыйт)
- класстын ичиндеги
- мектептин ичиндеги
- регионалдык
- эл аралык

Узактык мөөнөтү боюнча:

- кичине долбоорлор
- кыска мөөнөттөгү
- жумалык
- узак мөөнөттөгү

Катышуучулардын саны боюнча:

- топтук
- жекече

Биз төмөндө кээ бир долбоорлордун иштелемелерин мисал катары сунуштайбыз.

1. Тема: «Кыргыз Республикасынын демографиялык кырдаалы».

Долбоордун максаты:

Билим берүүчүлүк: республиканын демографиялык кырдаалынын себептерин, багыттарын билишет; сергек жашоо жөнүндө түшүнүк алышат.

Өнүктүрүүчүлүк: статистикалык материалдарды талдашат; адамдын нерв системасына тийгизген жагымсыз факторлорун айкындашат жана себептерин аныкташат.

Тарбия берүүчүлүк: окуу материалдары менен өз алдынча иштөөгө үйрөнүшөт.

Алды ала тапшырмаларды аткаруу:

I. Окуучулар ар кандай курактагы калктын арасында алардын жашаган жерин жана узак жашоого берген факторлорду изилдешет. Изилдөөдө анкетирлөө методун жүргүзөт, топтологон материалдарды кайрадан тандап иштеп чыгышат.

Анкетанын суроолору төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

1. Жаш курагыңызды көрсөтүңүз
2. Башка жакка барып жашагыңыз келеби?
3. «Ооба» же «жок» деген жоопторуңузду тастыктап бериңиз
4. Эгер «ооба» деген жооп берсеңиз анда кайсы районго барып жашайт элеңиз?
5. Сиздин жашаган айыл эмнеси менен жагат?
6. Сиздин ойуңуз боюнча калктын санынын кыскарышына, жаман көнүмүш адаттарга, оорулардын өсүшүнө, адамдын инсандык сапаттарынын төмөндөшүнө эмнелер таасир берет?
7. Алкоголь адамдардын организмдерине кандай таасир берет?

II. Окуучулар менен бирдикте калктын алкоголь ичкен катмарына иликтөө жүргүзүү.

Аткаруунун жүрүшү:

1. Окуу китебинин таблицасын пайдаланып, республиканын калкынын өзгөрүү графигин түзүшөт;
2. XX кылымдын аягындагы XXI кылымдын башындагы калктын өсүүсүн, төмөндөшүнүн себептерин аныкташат;
3. Калктын өсүүсүн, төмөндөшүнүн себептерин эки топко бөлүп төмөндөгү схеманы толтурушат.

Республиканын калкынын өзгөрүүсүнө тийгизген факторлор

Калктын санынын өсүшүнө тийгизүүчү факторлор	Калктын санынын азайышына тийгизүүчү факторлор
1.	1.
2.	2.
3.	3.

4. Жогорудагы сунушталган факторлордун кайсынысы биздин республиканын учурдагы социалдык, саясий, экономикалык кырдаалдарына дал келээрин аныктагыла жана анын негизинде республиканын калкынын санынын жакынкы 10-15 жылдагы өзгөрүүлөрүнө прогноз жасагыла. Прогноз жасоодо төмөндөгү суроолорго көңүл бургула: калктын саны төмөндөйбү же өсөбү? Кайсы факторлор таасир бериши мүмкүн?

2. Долбоордун темасы: «Келе жаткан дем алуу күндөрүнө аба ырайын кантип алдына алып айтууга болот?»

Максаты:

Билим берүүчүлүк: Кыргыз Республикасынын климаты жөнүндөгү билимдерин жалпылашат, системалаштырышат.

Өнүктүрүүчүлүк: Республиканын климатына тийгизген факторлор, закон ченемдүүлүктөр жөнүндөгү элестерин системалаштырышат жана такташат. Климаттын жана аба ырайдын адамдын денсоолугуна, кийимине, тамактануусуна тийгизген таасирин аныкташат. Алган маалыматтарды дубал газета, маалымат катары жайгаштырышат.

Тарбия берүүчүлүк: Командада, топто иштөө көндүмдөрүнө ээ болушат. Алган маалыматтарды дубал газета, маалымат катары чыгарууга үйрөнүшөт.

Аткаруунун тартиби:

I. Проблеманы окуучулардын алдына коюу (аба ырайы жөнүндө маектешүү, аба ырайынын шарттарына байкоо жүргүзүү боюнча пикир алмашуу).

II. Классты топторго бөлүү жана тапшырмаларды бөлүштүрүү.

III. Аба ырайына байкоо жүргүзүү, радио, телеберүүлөрдөн маалыматтарды чогултуу, айыл чарба календары жана элдик байкоолор боюнча прогноз жүргүзүү.

IV. Класста талкуу жүргүзүү (алган маалыматтар боюнча тыянактарды чыгаруу).

V. Мектеп жайгашкан жерге аба ырайдын прогнозун түзүү.

VI. Мектептин территориясында метео аянтчасын уюштуруу, дайым маалымат берип туруу, дубал газетага жарыялап туруу.

3. Долбоордун темасы: «Тоо кендерди аныктоо жана анын адамдын чарбасында пайдалануу мүмкүнчүлүгүн аныктоо»

Максаттар жана милдеттер:

Билим берүүчүлүк: Минералдарды жана тоо кендерин аныктай алышат жана көрүнө турган тоо кендери менен иштөө көндүмдөрү, край таануу боюнча билимдери, билгичтиктери калыптанат.

Өнүктүрүүчүлүк: Адамдын жаратылышка тийгизген оң жана терс таасирлерин баалашат.

Жабдылышы: планшет, рулетка, карандаш, сызгыч.

Өткөрүү мезгили: окуу жылынын башында жана аягында.

Бул долбоорго дыккаттык менен даярдануу керек. Изилденүүчү жерди тандоодо карьер же тоо кендери сыртка чыгып турган жерлер болушу зарыл.

Проблема: «Тоо кендерди чарбада пайдалануунун жана аны сактоонун көйгөйлөрүн кантип чечүү керек?»

Аткаруу тартиби: Окуучуларды топторго бөлгөндөн кийин төмөндөгүдөй тапшырмаларды алышат:

1. Жердин сыртына чыгып калган тоо кендерин кагазга түшүрүү.
2. Тоо кенин казуунун өзгөчөлүгүн түшүрүү жана адамдын чарбасына пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо (мугалим карьердин жетекчиси менен алдына ала сүйлөшүп алуусу керек).
3. Адамдын чарбасында пайдалануунун оң жана терс жактарын аныктоо.
4. Жергиликтүү бийликтер үчүн тоо кендерин рационалдуу пайдалануу боюнча кайрылуу иштеп чыгуу.

Тапшырманы аткаруунун тартиби:

1. Окуучулар рулетканын жардамы менен көзгө көрүнүп жердин бетине чыгып турган тоо кендеринин калыңдыгын ченешет.
2. Тоо кенинин ар бир катмарынан класста сүрөттөп жазуу үчүн үлгү алышат.
3. Геологиялык колонка түзүшөт, чиймесин чийишет жана сүрөттөп жазышат.

4. Жердин рельефине адамдын тийгизген таасирин айкындашат.
5. *Презентация:* (убактысын, мөөнөтүн, долбоордун максатын, жабдылышын, аткарган иштерин, натыйжасын ж.б.).

4. Долбоордун темасы: Өз жеринин ландшафтык компоненттеринин өз ара байланыштарын окуп-үйрөнүү

Билим берүүчүлүк: өз жеринин ландшафтынын компоненттерин жайгашуу закон ченемдүүлүктөрүн такташат.

Өнүктүрүүчүлүк: жаратылыштын компоненттеринин байланыштарын аныкташат, адам жана жаратылыштын ортосундагы көйгөйлөрдү айкындашат.

Тарбия берүүчүлүк: изилдөөчүлүк көндүмдөрү калыптанат жана жаратылыштын кооздугун байкай алышат.

Өткөрүү мезгили: Окуу жылынын ичинде.

Жабдылышы: блокнот, карандаш, килемчелер, планшет, транспортер, сызгыч, компас, барометр, термометр, гигрометр, поплавок, рейка, рулетка, секундомер, калдыктарды салуучу кап.

Аткаруунун тартиби:

1. Проблеманы класс менен талкулоо. Мугалим учурдагы экологиялык проблемалардын келип чыгуу себептерине, анын мыйзам ченемдүүлүктөрүнө, учурдагы экологиялык маселелердин актуалдуулугуна токтолот. Жаратылышты сактоодо аны комплекстүү территориялык бүтүндүлүктө, алардын бири-бири менен байланышын жана көз карандылыгын айтат. Ландшафттын таксономиялык бирдиги: географиялык кабык – материктер - жаратылыш зоналары - жаратылыш областары – жаратылыш провинциялары - жаратылыш райондору болоорун аңдашат.
2. Мугалим окуучуларга ландшафт деген эмне? алардын компоненттерин санап бергиле, кайсылар? деген суроолорду окуучулардын алдына коюп, аткарыла турган иштердин милдеттерин түшүндүрүп берет.
3. Окуучулар ландшафттар боюнча топторго бөлүнүп, тапшырманы аткара башташат. Мисалы:

I топ: 1000 – 1600 м бийиктикте жайгашкан жапыз талаа ландшафттары.

II топ: 2000 – 2500 м бийиктиктеги орто тала ландшафттары.

III топ: 2500 – 2800 м бийиктиктеги орто жапыз тоо шалбаа жана шалбаа-талаа ландшафты.

IV топ: 2000 – 2700 м бийиктиктеги тоо-токой, токой-шалбаа-талаа ландшафты.

V топ: 2700 – 3000 м бийиктиктеги бийик тоолуу субальпы жана шалбаа-талаа ландшафты.

VI топ: 3000 – 3300 м бийиктиктеги бийик тоолуу альпы шалбаа жана шалбаа-талаа ландшафты.

VII топ: гляциональдык-нивалдык аска-чокулуу, кар-мөңгүлүү 3300 – 3500 м бийиктиктеги ландшафттар.

Ландшафты жазуунун планы (таблица 3)

1. Рельефи (рельеф кайсы багытта төмөндөп бара жаткандыгын көрсөтүү).
2. Климат (табл. 1, 2).
3. Топурак (сырткы түзүлүшүн, түсүн, структурасын, нымдуулугун, курамын, тибин).
4. Өсүмдүктөрүн, жаныбарларын (өзгөчөлүктөрүн).

Таблица 1

Мөөнөтү	Убактысы	t°	Атмос- фералык басымы	Шамал- дын багыты	Булуттуулук	Булуттун түрлөрү	Жаан- чачындын түрлөрү

Таблица 2

Байкоо объектиси	Жыл мезгилдери	
	күз (айы, датасы)	жаз (айы, датасы)
Күндүн бийиктиги		
Өсүмдүктөрү		
Жаныбарлары		
Суусунун абалы		

Таблица 3

№	Ландшафтын аталышы:
1	Тоо кендери
2	Климат, абанын t, басым, нымдуулук
3	Суусу
4	Топурагы
5	Өсүмдүгү
6	Жаныбарлары
7	Ландшафтка адамдын тийгизген таасири

4. Тапшырмаларды аткаруудан кийин ар бир топ буклеттерди даярдашат. Буклеттин мазмунунда төмөндөгүлөр чагылдырылышы керек: ландшафттын географиялык абалы, жаратылышын коргоо боюнча кандай иш аракеттер жүргүзүлгөн, ландшафттын өзгөчөлүгү жана анын себептери, тийгизген факторлор, ландшафтка адамдын тийгизген таасирлери.
5. Презентация.

1.6. Кыргыз Республикасынын экономикалык – социалдык географиясын окутуу

Кыргыз Республикасынын экономикалык – социалдык географиясын окуп – үйрөнүүдө экономикалык билимдер, билгичтиктер географиялык аймактардагы калктын, жаратылыштын жана чарбанын бири – бири менен болгон аракеттенүүсүндө пайда болгон натыйжаларга, процесстерге экономикалык талдоо жүргүзүү үчүн зарыл.

Ошондуктан, окуучуларга билим берүүнүн милдеттери төмөнкүлөр болот:

- Аймактарды территориялык уюштуруунун экономикалык натыйжалуулугуна сандык баа берүүгө зарыл болгон билимдердин, билгичтиктердин түрмөгүн калыптандыруу;

- “Жаратылыш – калк – чарба” түрмөгүндө экономикалык маанилүү себеп – натыйжа байланыштарынын параметрлерин айкындоого керек болгон алгачкы көндүмдөрдү калыптандыруу;

- Айлана - чөйрөнү коргоого багытталган нарктуу мамилеге тарбиялоо.

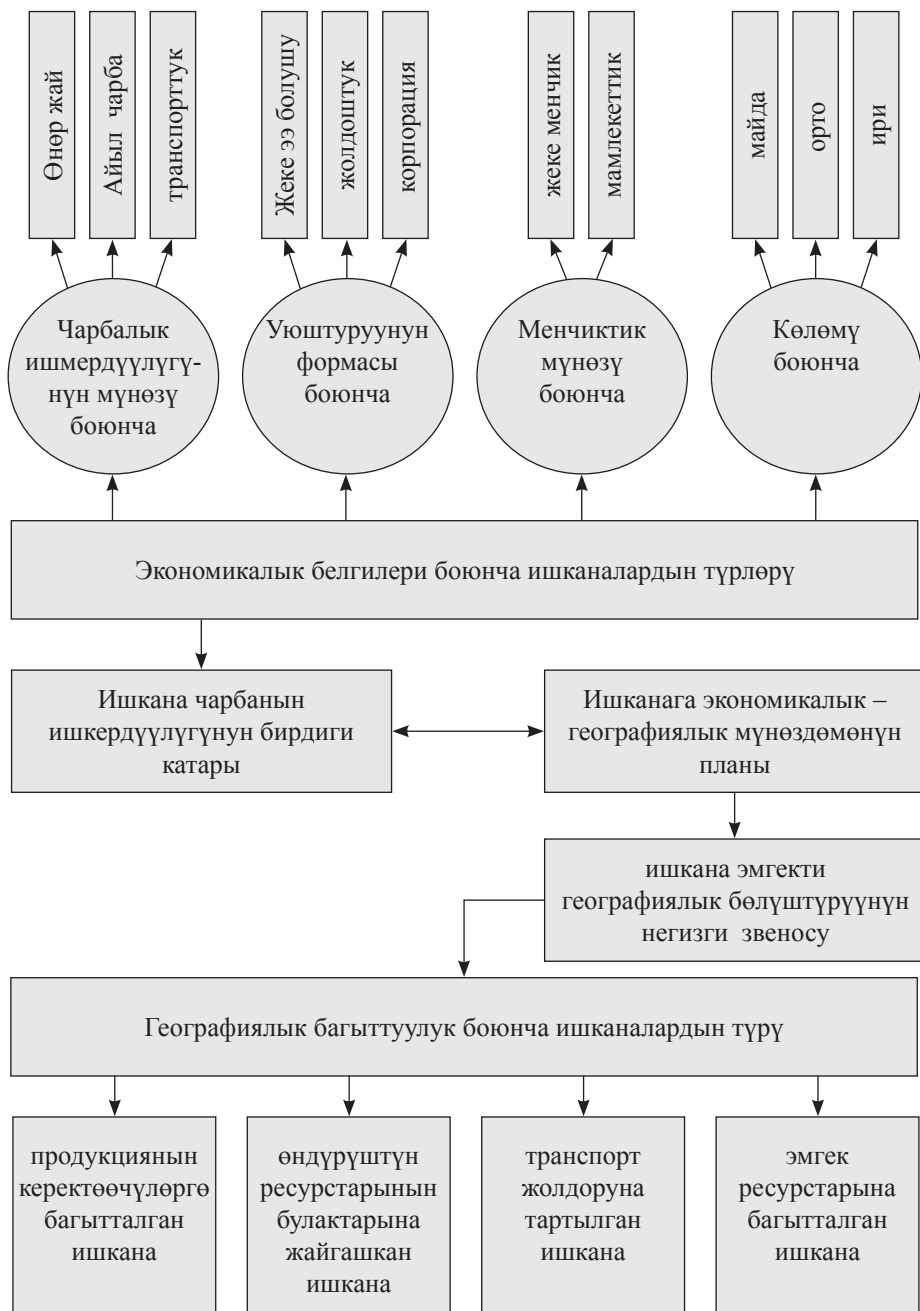
Кыргыз Республикасын базар экономикасына өткөнүнө байланыштуу, анын географиясын окуп – үйрөнүүдө “базар экономи-

касы”, “ишкердүүлүк”, “жашоонун сапаты” сыяктуу түшүнүктөр калыптанышы зарыл. Жогорудагы белгиленген түшүнүктөрдү калыптандырууда “Ишкана” түшүнүгүн окутууда каралат. “Ишкана” түшүнүгү экономикалык географияда эки тараптуу каралат.

Биринчиси, чарбанын ишкердүүлүк бирдиги, экинчи жагынан эмгекти географиялык бөлүштүрүүнүн негизги звеносу катары каралат (1-сүрөт). Ал эми республиканын өнөр жайларынын учурдагы абалын окуп-үйрөнүүдө төмөндөгүдөй параметрлерине көңүл бурулушу керек:

Өнөр жайынын тармактары	Өндүрүлгөн продукциялары	Продукциянын көлөмү

Ал эми республиканын административдик областтарын окуп-үйрөнүүдө анын экономикалык географиялык абалынын өзгөчөлүгүнө, экономиканын өнүгүш жагдайлуулугуна, чектешип жаткан аймактарга чыгуу мүмкүнчүлүктөрүнө басым жасалышы керек. Андан кийин областтын ичинде жайгашкан райондоруна, уюшулган жылына, калкынын учурдагы демографиялык проблемаларына, шаарларына, айыл-кыштактардын социалдык абалына, өнөр жайдын өнүгүү деңгээлине, социалдык тейлөө сферасына, тарыхый-маданий объектилерине, көрүнүктүү инсандарына, экологиялык проблемаларына экономикалык-социалдык мүнөздөмө берилиши зарыл. Жогорудагы параметрлер боюнча мүнөздөмө берүүдө окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүнө багытталган окутуунун формаларына (доклад, реферат, долбоор, билдирүү, презентация) басым жасалышы, алардын изилдөөчүлүк көндүмдөрүн калыптанышына шарт түзөт. Окуучулардын өз алдынчалык ишмердүүлүк иштерин уюштуруу процессинде аларга алдын ала тапшырмаларды чогуу талкуулап берилиши керек. Курсту окутуу процессинде экономикалык билимдер, билгичтиктерди тереңирээк калыптандыруу үчүн өнөр жай ишканаларына окуу жылдын ичинде 2 ден кем эмес экскурсия жасалып, окуу процессинин ишканада өткөрүлүшү максатка ылайык. Бул жерде окуучулар экономикалык процесстерди өз көзү менен көрүп, алар менен жакындан таанышуу мүмкүнчүлүгү

1 – сүрөт. Мектеп географиясында окуп – үйрөнүлүүчү “Ишкана” жалпы экономикалык түшүнүгүнүн схемасы.

түзүлөт. Ишканаларга экскурсия жасоодо анын чыгарган продукциясынын республиканын экономикасындагы ордуна жана сапатына, экспорттук деңгээлине, жергиликтүү калктын жумушка тартылышына, социалдык көйгөйлөрдү чечүүдөгү багытына, коомчулуктагы авторитетине, меценанттык ишмердүүлүктөрүнө, жумушчуларга түзүлгөн шарттарына ж.б. көңүл бурулушу керек.

II-бөлүм. Класстан тышкаркы иштерди уюштуруу

Класстан тышкаркы иштер мектепте окутулуучу бардык эле предметтерди окутууда каралып, окуу планындагы сааттардан сырткары убакыттарда сабакта өтүлүүчү материалдарга кошумча материалдардын негизинде өткөрүлөт.

География предмети боюнча класстан тышкаркы иштердин негизги милдеттердин бири - жаратылыш, айлана-чөйрө, коом, калк ж.б. жөнүндөгү жаңы фактылар, түшүнүктөр менен байытуу жана география илимине кызыгуусун күчөтүү.

Класстан тышкаркы иштердин мазмунуна жараша эки негизги багытты бөлүп караса болот:

1. Окуу-тарбиялык мааниге ээ болгон окуучуларды кызыктырган мектептин географиясынын негизги курсунун мазмундук маселелерин тереңдетүү.
2. Класс менен практикалык иштерди өткөрүүдө, маалыматтын ар кандай булактары жана приборлор менен иштөөдө, окуучулардын изилдөөчүлүк билгичтик көндүмдөрүн калыптандыруу.

Жогорудагы эки багыттагы тең иштерде жергиликтүү материалдар кенен колдонулат жана башка предметтер менен предметтик байланыштар аркылуу ишке ашат.

География боюнча класстан тышкаркы иштерде төмөндөгү педагогикалык талаптар сакталышы зарыл:

- коомдук пайдалуу багыттуулугу;
- кесиптик багыттуулугу;
- экологиялык багыттуулугу;
- край таануучулук багыттуулугу;
- мазмунунун жана формасынын учурдун талабына дал келиши;
- окуучулардын жаш курактык жана жекече өзгөчөлүктөрүн, кызыгууларын эске алуу;

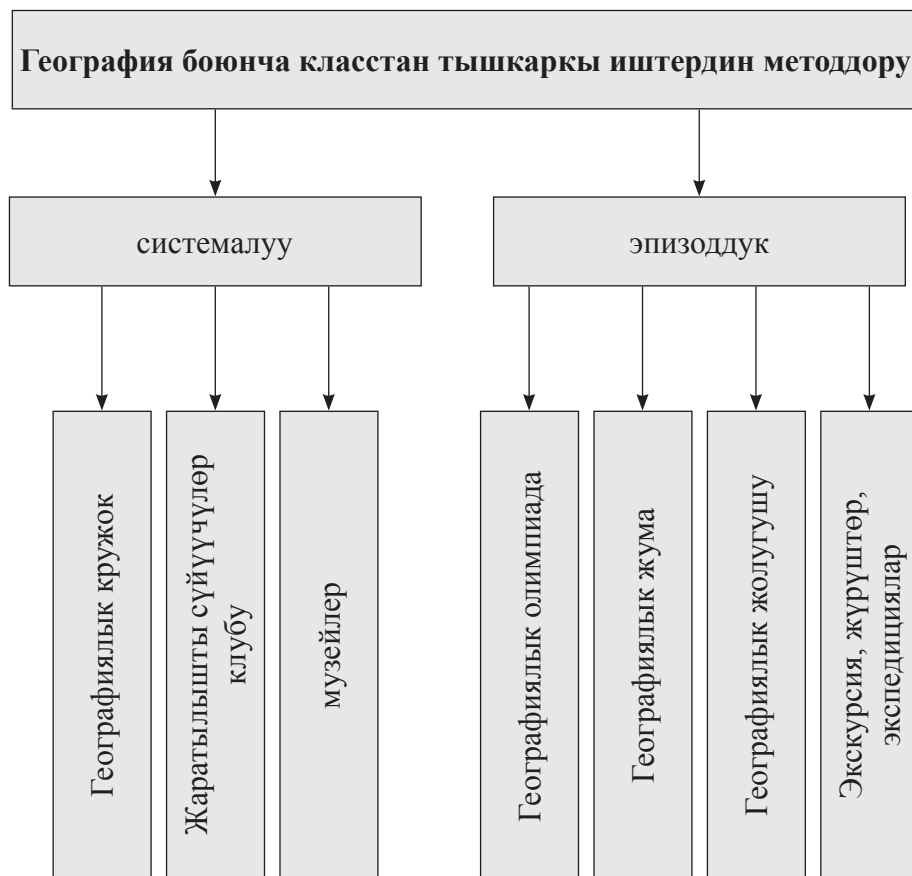
- окуучулардын өз алдынчалыгы жана ыктыярдуулугу менен педагогикалык жетектөөнүн айкалышы;
- системалуулугу, үзгүлтүксүздүгү;

Жогорудагы белгиленген талаптар класстан тышкаркы иштердин түрмөгүн (системасын) түзүүгө мүмкүнчүлүк берип, ал төмөндөгү деңгээлдер менен мүнөздөлөт.

1-деңгээл:

– класстан тышкаркы иштерди география боюнча окуучулардын билим, билгичтиктерди өздөштүрө албай калган мезгилде, аны жоюу үчүн пайдалануу.

– бул деңгээлде класстан тышкаркы иштер мугалимдин демилгеси менен уюштурулуп, үзгүлтүккө учурап бир, эки эле жолу өткөрүлүшү мүмкүн.

2 – сүрөт. География боюнча класстан тышкаркы иштердин методдор.

2-дeңгээл:

– окуу программасынан өзгөчөлөнүп, материалдар кенен чогултулуп түзүлөт.

– бул деңгээлдин максаты – окуучулардын предметке болгон кызыгуусун колдоо жана өнүктүрүү. Уюштурууда окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрү эсепке алынып, алардын өз алдынчалыгы өсүп, жекече тапшырмаларды ала алышат. Окуучулар ар кандай маселелерге туруктуу кызыгуусу пайда болот жана класстан тышкаркы иштер системалуу өткөрүлөт.

3-дeңгээл:

– ар кандай маселелерди чечүүдө окуучуларды өз алдынча ишмердүүлүгү басымдуулук кылып, алар таанып-билүүнүн илимий методдоруна ээ болушат жана ар кандай эксперимент жүргүзүлөт. Мугалим бул деңгээлде багыттоочу функциясын аткарат.

3 – сүрөт. География боюнча класстан тышкаркы иштерди уюштуруунун методдору.

География боюнча класстан тышкаркы иштер фронталдык, топтук жана жекече формада өтүшү мүмкүн. Ал эми өтүү мезгили боюнча төмөндөгүдөй классификацияда болот.

География боюнча класстан тышкаркы иштердин методдору сабакта окуучулардын ишмердүүлүгүн уюштуруу методдору менен дал келет.

Биз төмөндө жогоруда көрсөтүлгөн география боюнча класстан тышкаркы иштердин методдоруна кыскача мүнөздөмө беребиз.

2.1. Географиялык кружоктор

Географиялык кружоктун максаты – окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирет, кызыккан темаларын терең окуп-үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк түзүп өз алдынчалыкка тарбиялайт. Географиялык кружокту уюштурууда анын практикалык пайдалуулугун эске алынышы зарыл. Мисалы, мектептин айланасын жашылдандыруу, көргөзмөлөрдү, музейлерди, край таануу бурчтарын уюштуруу.

Кружоктун ишинде окуучунун кызыгуусу, зээни, жөндөмүнө жараша жекече тапшырмалар түзүлүп берилиши керек.

Географиялык кружоктун мазмуну боюнча төмөндөгүдөй топторго бөлүнөт:

1. Кызыктыруучу. Бул топтогу кружоктун максаты – окуучуларды география предметине кызыктыруу жана географиялык кубулуштарга, процесстерге талдоо жүргүзүү көндүмдөрүн калыптандыруу.
2. Мектепте окутулуучу география предметинин программасына ылайык окуучулардын билим, билгичтик, көндүмдөрүн өркүндөтүү (мелдештерди, оюндарды, географиялык мүнөздөгү маселелерди чыгаруу).
3. Белгилүү, даректүү практикалык маселелерди чечүүгө багытталган кружоктор (метеорологиялык, гидрологиялык ж.б).
4. Атайын географиялык маселелерди терең окуп-үйрөнүүгө багытталган кружоктор (этнографиялык, глобалдык, демографиялык ж.б).

Кружокту уюштуруунун алгачкы этабында окуучулардын кызыгуусун, жөндөмүн, билимин, билгичтигин, көндүмдөрүн аныктоо

одон башталып, ал үчүн анкетирлөө жүргүзүүгө максатка ылайык. Кружокко тартылган окуучунун саны 15-18 кишиден ашпашы керек жана анын аты, уставы болушу зарыл жана төмөндөгүдөй жалпы принциптерди жетекчиликке алыш керек:

- мугалимдин жетекчилик ролу;
- изилдөөчүлүк методду пайдалануу;
- темаларды, бөлүмдөрдү иштеп чыгуу;
- кружоктун ишинин жүрүшү жөнүндө жыйынтыктарды дубал

газетага чагылдыруу.

Кружоктун натыйжалуулугу анын ишин пландаштыруудан түздөн-түз көз каранды. Кружоктун планында окуучулардын ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрү чагылдырылышы зарыл жана ал кружоктун катышуучулары менен биргеликте түзүлүп, педагогикалык кеңешмеде талкууланып бекитилет. Кружоктук сабактар айына 1-2 жолу өткөрүлөт жана мектептин администрация тарабынан расписаниеси белгиленет. Отчёттук окуу жылынын аягында шайлоо жыйыны өткөрүлөт.

2.2. Географиялык факультативдер

Географиялык факультативдер окуучулардын жекече кызуугусун өстүрүүгө багытталып, билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн тереңдетүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Факультативдердин мазмуну негизги окуу программасы менен тыгыз болот жана ал класстык, класстан тышкаркы болуп бөлүнөт. Класстык сабактарга семинарлар, консультациялар, адисттер менен жолугушуулар, ал эми класстан тышкаркы сабактарга экскурсиялар, жаратылыштагы практикалык иштер болуп эсептелет. Факультативдик сабактарда кесиптик багыт берүү максатында топограф, гидротехник, метеоролог ж.б. сыяктуу адисттер менен жолугушууну уюштуруу максатка ылайык. Мындан сырткары окуучуларды географиялык ар кандай адабияттар менен иштөөнүн ыкмаларына (конспектирлөө, доклад жазуу, реферат ж.б.).

Мектептин музейи. Мектепте музей уюштуруу окуучулардын өз демилгелери менен түзүлгөн изденүүчүлүк, жыйноо, талдоо, иштеп чыгуу ишмердүүлүгүн камтыган географиялык класстан тышкаркы иштердин формасы болуп эсептелет.

Мектептеги географиялык же край таануу музейин уюштурууну мектептин Педагогикалык кеңешинин чечиминин негизинде түзүлөт

жана анын окуучулардан турган Кеңешинин курамын аныктайт. Музейдин Кеңеш курамына ар бир класстан тартылып, музейдин компоненттери боюнча тапшырмалар бөлүнүп берилет. Музейдин Кеңеш курамынын алдында экскурсовод, лектор жана музейдин фондун эсепке алуу топтору түзүлүшү зарыл.

Музейдин иши менен география предметинин окуу процессинин тыгыз байланышта ишмердүүлүгүн камсыз кылуу максатында, программалык темалар менен музейдин экспонаттарын окуу процессинде пайдалануу боюнча планы түзүлүшү керек.

Музейдин фондунун жана экспонаттарын эсепке алуу, сактоо үчүн төмөндөгүдөй эрежелер сакталышы зарыл:

1. Инвентарь китебин түзүү. Бул китепте ар бир нерсеге инвентардык номер берилип, китепке түшүрүлүшү керек.
2. Зарыл болгон музейдин экспонаттарын системага келтириш үчүн алардын картотекасын түзүш керек. Картотекада экспонаттын аталышы, баяны, мөөнөтү, шифр; сакталган жери көрсөтүлүшү керек.

Мектептин музейин түзүүдө крайдын, аймактын тарыхый-географиялык өзгөчүлүгүн эске алуу зарыл.

Географиялык клубдар. Класстан тышкаркы иштердин ичинен көлөмү, ага тартылган окуучулардын көптүгү жана ар түрдүүлүгү жана келечектеги актуалдуулугу боюнча географиялык клубдар болуп эсептелет.

Уюштуруучулук түзүлүшү боюнча клуб төмөндөгүдөй болушу мүмкүн: клубдун кеңешинин төрагасы, Кеңеши, мүчөлөрү.

Клубдун ишинин багыттары төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

- *жаратылышты сүйүүчүлөрдүн;*
- *киносаякатчылардын;*
- *кызыктуу жолугушуулардын клубу.*

Жаратылышты сүйүүчүлөрдүн клубу жаныбарларды, өсүмдүктөрдү коргоо, жаратылышты коргоо маселелери, физикалык географияга кызыккан окуучуларды бириктирет. Клубдун ишин уюштурууда география, биология мугалимдери тыгыз байланышта иштешет.

Клубдун ишинин максаты – өзүнүн туулуп, өскөн жеринин жаратылышын коргоо, өсүмдүк жана жаныбарларды багуу боюнча практикалык көндүмдөрүн системалуу түрдө окуп-үйрөнүү.

Мектептин клубунун сабактарынын негизги формалары: лекция, семинар, практикалык иштер, илимий-популярдуу кино тасмаларды көрүү, конференциялар, экскурсиялар. Клубдун мүчөлөрү реферат, докладдарды даярдап, кичине класстын окуучулары менен аңгемелешүүлөрдү жүргүзүп, лекцияларды окушат, шайыр тапкычтар клубун уюштурушат жана практикалык иштерди жүргүзүшөт.

Клубдун иши план боюнча иштейт. Анын кеңешмеси айына бир жолу өтөт.

Туристтик край таануу клубу саякат, жүрүштү сүйүүчлөрдү бириктирет жана окуу жыл ичинде иш алып барат. Бул клуб эки багытта – спорт туризми жана жүрүштөрдүн учурундагы жүргүзүлгөн край таануу иштери.

Жүрүштөргө даярдануу окуу жылы ичинде дене тарбия мугалими менен биргеликте даярдык көрүшөт. Алар окуучуларды жүрүүнүн маршруттары, эрежелери, биринчи медициналык жардам көрсөтүү жана башка көп кырдуу маселелер боюнча сунуштарды, кеңештерди иштеп чыгышат жана окуучуларга түшүндүрүү иштерин жүргүзүшөт.

Жүрүштөрдүн максаттары таанып-билүүчүлүк, практикалык, саламаттыкты чыңдоочулук болушу мүмкүн. Киносаякатчылардын клубу дүйнөнүн алыскы өлкөлөрүнө саякат сүйүүчүлөрдү бириктирип слайд, кино тасмаларды көрүүгө, талкулоого багытталышы мүмкүн.

2.3. Географиялык олимпиадалар

Мектептин география боюнча олимпиадасы – бул окуучулардын массалык мелдеши. Анын максаты география предмети боюнча билимдирге кызыктыруу, өз алдынчалыгын өстүрүү жана географиялык билгичтик көндүмдөрүн өнүктүрүү.

Окуучуларды олимпиадага даярдоо максатында төмөндөгүдөй иштер аткарылышы зарыл:

1. Окуу программасынын негизинде теориялык, практикалык, кызыктыруучу суроо – тапшыпмаларды түзүү;
2. Географиялык көнүгүү, тапшырмаларды камтыган дубал газеталарды чыгаруу.

2.4. Географиялык кечелер

Мектепте өткөрүлүүчү массалык класстан тышкары иштердин бири – географиялык кече болуп эсептелет. Аны даярдап өткөрүү үчүн төмөндөгүдөй методикалык кеңештерди эске алуу зарыл:

- кеченин тематикасын аныктоо;
- тема боюнча болгон адабияттарды тандоо;
- кечени жасалгалоо;
- сценарийин түзүү.

Кеченин тематикасын мугалимдин жардамы менен окуучулар аныкташат.

2.5. Конференциялар

Конференция көпчүлүк учурларда жогорку класстын окуучулары менен өткөрүлөт. Мазмунун багыты боюнча ар түрдүү болжолдуу түрдө төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

- Программалык билимдерди жалпылоо жана системалаштыруу;
- Алган теориялык билимдерин практикада колдонушу;
- Улуу адамдардын ишмердүүлүгүн чагылдыруу;
- Географиялык кубулуштар процесстер жөнүндө билимдерди кошумча материалдардын жардамы менен тереңдетүү;

Предметтер аралык байланышта мүнөздө болгон билимдерди камтыган конференцияны өткөрүү үчүн төмөндөгү иштерди аткаруу зарыл:

- конференциянын планын мугалим окуучулар менен талкуулап, түзүшү керек.
- карала турган маселе боюнча зарыл болгон адабияттардын тизмесин, докладдардын темасы аныкталышы керек;
- консултациялардын планы белгиленет;
- реферат, докладдарды иштеп чыгуу;
- конференциянын жүрүшүндө уюштурулуучу адабияттардын, рефераттардын көргөзмөсүн уюштуруу;
- дубал газета, схема, слайддарды, кино-тасмаларды түзүү;
- конференцияга чакырылуучу адамдардын тизмесин түзүү.

2.6. Географиялык викториналар жана оюндар

Географиялык викторинанын максаты – окуучулардын география предметинен алган билимдерин бышыктоо жана предметке кызыгуусун өстүрүү.

Географиялык викторинанын өзөгүн географиялык суроолор түзөт. Суроолор аралаш, тематикалык болуп 2 топко бөлүнөт.

Тематикалык викториналар край таануу, ал эми аралаш типтеги түзүлгөн викториналар ар түрдүү географиялык билимдерден түзүлүшү мүмкүн.

Географиялык викториналар окуучулардын фактылык билимдерди жана түшүнүктөрдү туура аныктай алгандык деңгээлдерин айкындоого багытталышы мүмкүн.

Үчүнчү топтогу суроолор географиялык номенклатураны билүүгө талап койсо, төртүнчү топтогу суроолор окуучунун кругозорун, эрудициясын текшерүүгө багытталышы менен мүнөздөлөт.

2.7. Географиялык жумалык

Мектептеги географиялык жумалык класстан тышкаркы иштердин ар кандай формаларын камтыган комплекстүү иш чара болуп эсептелет.

Географиялык жуманын негизги милдети окуучуларды өзүнүн туулуп өскөн жерине эмоционалдык – нарктуу мамилеге тарбиялоо, географиялык кесипке багыттоо жана география предметине кызыгуусун өстүрүү.

Географиялык жумалык төмөндөгү иштерди өткөрүүнү камтыйт:

- жумалыкты ар бир класста даярдоо, өткөрүү;
- географиялык рефераттардын конкурсун өткөрүү;
- дубал газеталарды чыгаруу, мыктыларын конкурс аркылуу тандоо;
- музейлерге, ишканаларга, институттарга, метео станцияга экскурсияларды өткөрүү;
- кино-тасмаларды демонстрациялоо;
- география боюнча конференцияларды өткөрүү;
- кызыктуу адамдар менен жолугушууларды уюштуруу.

Мектепте географиялык жумалыктарды өткөрүү үчүн:

1. Жумалыкты өткөрүүнүн графигин эки жума мурун мектептин вестиблунга илинет.
2. Ар бир класс өзүнчө тапшырмаларды алышат.

Географиялык жумалык конкреттүү тематикасы менен өткөрүлүшү максатка ылайык, мисалы, “Жаратылыш жана искусство”, “Илим жаратылышты коргойт” ж.б.

2.8. Мектептеги географиялык басылмалар

География предмети боюнча класстан тышкаркы иштерди дубал газетасыз элестетүүгө мүмкүн эмес.

Дубал газеталар мазмуну, багыты жана жасалганышы боюнча айырмаланып, төмөндөгүдөй классификацияга бөлүнөт (4 – сүрөт).

Дубал газеталардын жумушчу номерлери материалдардын жазылышы, жасалгаланышы боюнча так, ырааттуулугу менен айырмаланат. Ал эми тематикалык газеталар конкреттүү бир темага арналып чыгарылат. Шашылыш түрдө чыгарылгын дубал газеталар шашылыш материалдарды камтып, ага түшүрүлгөн ойлор кыска, жасалгаланып берилет.

Адатта, сүрөт газеталар экспедиция, экскурсия, жүрүштөрдөн кийин чыгарылат.

Дубал газеталардын жасалганышы анын мазмунуна дал келиши керек жана эреже катары айына бир жолудан кем эмес чыгарылышы керек.

Дубал газетаны чыгарууда төмөндөгүдөй талаптарды аткаруу зарыл:

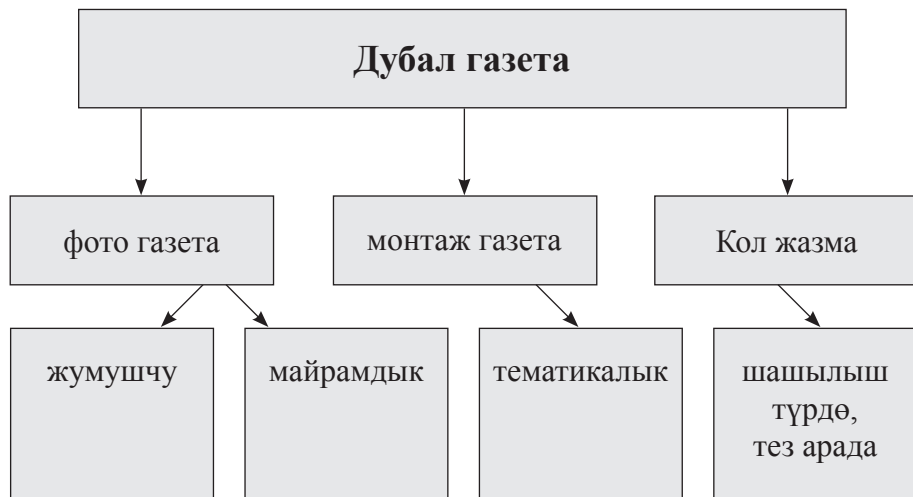
- газетанын негизги идеясын аныкташ керек;
- идеяга жараша макала, сүрөттөр тандалып алынышы керек;
- маанилүү мазмундагы материалдарды газетанын сол жагына жайгаштыруу (солдон онду көздөй окуганга көнүп калгандыктан);
- кошумча материалдар газетанын оң жагына жайгаштыруу;
- ар бир газета конкреттүү тема менен чыгарылышы керек;

Мектептин дубал газетасынан сырткары басылмаларга журнал, жыйынтыктар, альбомдор, күндөлүктөр, плакаттар кирет.

Мектепте географиялык журналдар жылына 2-3 жолу чыгып, алардын тематикалары ар түрдүү болушу мүмкүн. Мисалы,

өлкөнүн маанилүү окуяларын, география илиминин жетишкендиктерин, ачылууларын чагылдырышы мүмкүн.

Плакаттарды чыгаруу окуучулардын тематикалык кароо – конкурстарынын негизинде чыгарылат. Ал эми край таануу боюнча альбомдор окуучулардын географиялык кружокторунун, факультативдеринин иштери боюнча жыйынтыктар чыгарылып, альбом түзүлөт.

4 – сүрөт. Дубал газетанын классификациясы.

Пайдаланылган адабияттар:

1. География. Жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн программа. VI-XI класстар. «Билим», Бишкек, 2011.
2. Бакиров Н.Б. ж.б. Кыргыз Республикасынын географиясы. 8-9-класстар үчүн окуу китеби. Бишкек, Кыргызстан, 1998.
3. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного образования. – М., 2000.
4. М.Г.Коджаспирова. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах. Высшее образование. М., «Айрис пресс», 2006.
5. Семакин Н.К. “Внеклассная работа по географии”. М; Просвещение, 1979.-с.24-27.
6. Серeda В.И. “Система внеклассной работы по географии в средней школе”. – М.: Просвещение, 1972. – с. 14.

Мазмуну

Киришүү	3
I-бөлүм. Курстун максаттары, милдеттери	
жана ага жалпы методикалык көрсөтмөлөр	4
1.1. Кыргыз Республикасынын география	
курсунун мектеп географиясындагы орду	6
1.2. Учурдагы сабакты пландаштыруу	8
1.3. Практикалык сабактарды пландаштыруу	16
1.4. Курсту окутууда окуучулардын	
картографиялык көндүмдөрүн калыптандыруу	17
1.5. Курсту окутууда долбоорлук ишмердүүлүк	
технологиясын колдонуу	20
1.6. Кыргыз Республикасынын	
экономикалык-социалдык географиясын окутуу	26
II-бөлүм. Класстан тышкаркы иштерди уюштуруу	29
2.1. Географиялык кружоктор	32
2.2. Географиялык факультативдер	33
2.3. Географиялык олимпиадалар	35
2.4. Географиялык кечелер	36
2.5. Конференциялар	36
2.6. Географиялык викториналар жана оюндар	37
2.7. Географиялык жумалык	37
2.8. Мектептеги географиялык басылмалар	38
Пайдаланылган адабияттар	40

Джунушалиева Калыйман Кеңешбековна

**Мектепте Кыргыз Республикасынын
географиясын окутуу
(8-9-класс)**

Редактору жана корректору Жунусбаев С.Т.

07.09.2012-ж. басмага берилди. Форматы 62х92 $\frac{1}{16}$
Офсеттик басма. Нускасы 4150 даана. № 5195 заказ.

Кыргыз билим берүү академиясы,
Бишкек ш., Эркиндик бул., 25, тел. 62 23 57

«Аль Салам» басмаканасында басылды.
720044, Бишкек шаары, Симферополь туюк көчөсү, 85; тел. (312) 25-21-22.